

ANKARA'NIN ESKİ ESNAFINI AÇIKLIYAN BİR VESİKA

Halit ONGAN

Bugünkü belediyeler teşkilâtının mevcut bulunmadığı günlerde (Osmanlı İmparatorluğu devirlerinde) çarşı ve pazar nizamlarını korumak ve bu nizamları bozular hakkında cezaî kararlar vermek, yiyecek içecek, giyecek ve yakacak gibi zaruri ihtiyaç maddelerine narh koymak, bunları sık sık kontrol etmek ve ettirmek, esnaf (1) dediğimiz küçük ticaret erbabı ile el sanatları sayesinde geçinen küçük sanat sahipleri arasındaki her nevi ihtilâfları gidermek gibi tamamiyle günümüzün belediye hizmetlerini ilgilendiren işlerde en selâhiyetli merciin, o zamanki Şer'îye mahkemeleri olduğu malûmdur.

Bundan başka yine o devirlerde, şehir ve kasabalarımızda oturan halkın hayat ve sağlığı ile ilgili bu nevi âmme hizmetlerinin devamlı olarak teftiş ve mürakabesinde, günümüzün belediye zabıta memurları demek olan muhtesiplerin (İhtisap Ağalarının), Şer'îye mahkemelerinin başında bulunan Kadı veya nâipler için birinci derecede ehemmiyetli birer yardımcı olduklarını, nihayet biri İstanbul'a, diğeri vilâyetlerle liva ve kazalara mahsus olmak üzere neşrolunan 27 Ramazan 1294 (5 Ekim 1877) tarihli kunnâme ile İhtisap Ağalıklarının kaldırılarak yerlerine Belediye Müdürlüklerinin ihdas olunduğunu, belediyelere ait hizmet ve vazifelerin de yeni bir esasa bağlandığını biliyoruz (2).

(1) Esnaf: Lûgatlarımıza göre Arapça (Sınıf) kelimesinin çoğuludur. Tekil gibi de kullanıldığı olur. Vaktiyle sınıflara ayrılmış olan sanat sahipleriyle küçük çapta ticaret yapan çarşı halkına bu ad verilmişti. Halk arasında bugün dahi kullanılmaktadır.

(Bakınız: Şemsettin Sami, Kamûs-u Türkî.)

(2) Bak: Abdurrahman Şeref. Tarih-i Devlet-i Osmaniye. Cilt: 2, s. 472.

Nitekim, eski Şer'îye mahkemelerinden müzelerimize devrolunan sicillerde çeşitli esnaf teşkilâtına, ihtisap resimlerine (3) ve muhtesipler marifetiyle tesbit olunan narhlara dair rasladığımız birçok zabıtlar, ihtikâr ve istifçilik yapan suçlular hakkında verilmiş cezaî hüküm ve kararlar, vaktiyle bu mahkemelerin ve başında bulunan kadı veya nâiplerin, şer'î, adlî, idari, malî, iktisadi, askerî ve siyasi görevlerinden başka, buldukları mahallin belediye işlerine de baktıklarını açıklayan çok değerli birer vesikalardır. Bu itibarla, geçmiş devirlerdeki çarşı hayatımızı, iktisadi ve ticari durumumuzu aydınlatması bakımından, millî tarihimiz için olduğu kadar belediyecilik tarihimiz için de değerli ve birinci derecede ehemmiyetli olan bu vesikaların incelenmesi her halde ihmâl olunamaz.

Ankara Etnografya Müzesi arşivinin özel envanterinde ve 228 numarada kayıtlı Ankara Şer'îye Sicilinden aldığımız 11 Rabiülevvel, 1243 (2 Ekim 1827) tarih ve 82 No. lu aşağıdaki vesika, ihtisap vergisi dolayısıyla gününde işlenmiş olup o tarihteki Ankara'nın çeşitli esnafı ile bizi karşı karşıya getirmekte, bunların sayılarıyla Ankara'da mevcut hamam, han ve kervansaraylar ve alınması âdet olan ihtisap vergisi hakkında bizi aydınlatmaktadır. Bu vesikayı yazılış şekliyle okuyucularımıza sunuyoruz:

“Bâis-i defter budur ki, Medine-i

(3) Rûsûm-ı ihtisab: Vaktiyle polis ve belediye zâbita memurluğu vazifesini ifa eden ve en bellibaşlı işi, esnafın evzan ve ekyaline nazaretten ibaret olan kimselere Muhtesip veya İhtisap ağaları denirdi Bu daireye ait alınan vergilere de rûsûm-ı ihtisap denir.

(Bakınız: Şemsettin Sami. Kamûs-u Türkî.)

Ankara'da mevcut olan ecnâs-ı esnaf hu-zûr-u şer'inde cümle ittifak ve marifetiyle rûsûm-ı ihtisab vaz'ı karardâde kılınan-ların esamilerini beyan ider. Fi. 11. Rabi-ülevvel. Sene 1243.

Esnâf-ı debbağân(4)		Esnâf-ı kirişciyân(5)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
40	4	5	4
Para		Para	
160		20	
Dikiciyân (6)		Haffafân (7)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
239	2	39	5
Para		Para	
478		195	
Attarân (8)		Muytabân (9)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
58	5	11	5
Para		Para	
290		55	

(4) Debbağ: Arapçadır. Meşin, sahtiyan, kö-sele yapan esnafa denir. Dabak.

(5) Kirişçi: Eskiden hayvan barsaklarını temizliyerek iğ veya kirmanla kıvrıp buktükter sonra güneşte kurutmak suretiyle kiriş yapanlara (Kirişçi) denirdi. Bu sanat hemen hemen memleketimizde terkedilmiş olup hallaçlarımız için bu ihtiyaç dış memleketlerden yaptığımız ithalâtla karşılanmaktadır.

(6) Dikici: Lûgatlarımıza göre eski, husu-siyle eski kundura dikmekle ve yamamakla ge-çinen kimselere denir. Aslında Türkçe olan di-kici kelimesi hemen hemen unutulmuş gibidir. Bursa'da yemeni, postal, terlik nevinden ayak-kabı yapanlara, güney illerimizde de sayacılar ya-ni makine ile ayakkabı yüzlerini dikenlere hâlâ bu ad verilmektedir.

(7) Haffâf: Arapça (Haffaf), zebanzedinin ise (Kavvaf) olduğuna işaret eden Şemsettin Sami bu kelimeyi, (Ayakkabı nevilerini satan-lar) diye tarif eder ve (Elyevm eski tarzda ve kaba ayakkabılar, yahut terlik ve emsali gibi şey-lerin hazırlarını satanlara tahsis olunmakla ku-ruracıdan fark olunur) tarzında açıklar (Baki-mız: Kamûs-u Türkî).

(8) Attar: Bu tâbir, aslında güzel kokulu ruh, esans ve yağ mânasındaki Arapça (İtr عطر) dan alınmıştır. Gerek bu kokuları, gerekse iğne iplik, düğme, boya, boncuk vesaire gibi şey-

Hallacân (10)		Derziyân (11)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
11	2	187	3
Para		Para	
22		561	
Kuyumciyân (12)		Bakkalân (13)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
63	4	46	5
Para		Para	
252		230	
Gazzazân غزازان (14)		Bezzazân (15)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
12	7	193	6
Para		Para	
84		1158	

leri satanlar demektir. Eskiden tıbbî ecza satan-lara da bu adın verildiğini Şemsettin Sami kay-detmiştir. (Bak: Kamûs-u Türkî). Zebanzedi (Aktar)dır. Bu esnafın gezicilerine (Çerçi) de-nildiğini biliyoruz.

(9) Muytâb: Farsça kıl mânasına gelen (Muy) ile aynı dilde dokumak mânasındaki (Tâf-ten) mastarı kökünün birleşiminden yapılmış bu kelime, kıl dokuyan ve kıldan dokunmuş çu! gebre, yem torbası, kolan satan kimse demektir. (Mutaf) da denir.

(10) Hallaç: Arapçadır, pamuk atıcı de-mektir.

(11) Derzi: Farsçadır. Terzi demektir. Ter-zi ise (Derzi)den muarrebdir. Esvap ve elbise biçip dikene denir. (Bak: Ş. Sami, Kamûs-u Türkî).

(12) Kuyumcu: Türkçedir, altın ve gümüş-ten süs ve zinet eşyası yapan sanatkâra denir.

(13) Bakkal: Arapça bakl بقل dan yapılmış-tır. Yiyecek satan esnafa denir. Asıl Arapçada sebze demek olup, Arabistan'da çok kere sebze ve diğer yiyecekler bir dükkânda satıldığı için bakkal denmiş, sonraları sadece yiyecek madde-leri satanlara bu ad verilmiştir. Bizde hâlea bu mânaya kullanılmaktadır. (Bak: Ş. Sami, Kamûs-u Türkî).

(14) Gazzâz غزاز : Aslı Kazzaz كزاز dir. ve Arapçadır. İpekçiye ve ipek işliyen kimseye denir. (Bak: Aynı kaynak, Kazzaz maddesi).

(15) Bezzaz: Arapça (Bez بز) den yapılmıştır. Bez ve diğer dokunmuş maddeleri satan-lara denir. Bugünkü (Manifaturacı)nın karşılı-ğıdır.

Çulhacıyân (16)		Şalcıyân ve tevabiât-ı	
Adet	Fi. Para	esnafân (17)	
19	2	Adet	Fi. Para
	Para	546 (Yazılmamış)	
	38		Para
			2390
Tiftikciyân (18)		Tiftik boyacıları	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
9	4	4	4
	Para		Para
	36		16
Bez boyacıları		Timurciyân (19)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
42	5	25	3
	Para		Para
	210		75
Tüfenkciyân		Kılıccıyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
10	3	8	3
	Para		Para
	30		24
Çilingirân (20)		Kassabân (21)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
7	3	13	12
	Para		Para
	21		156

(16) Çulhacı: Bez ve diğer mensucat dokuyan kimeselere denir.

(17) Doğrusu Şâlicidir. İnce keçi kılından (Kişmir keçisi kılından) veya tiftikten bir nevi kumaş dokuyan kimseye denir. Eskiden Ankara'nın sof ve şâlileri dünyaca tanınmıştı. (Bu hususta Ankara sofculuğu ile ilgili bazı vesikalar adlı yazımıza bakınız: Ankara Belediye dergisi, 9-13. sayılar). Şâlilerin kabasından sancak yapılırdı, buna, sank şâlisi denirdi.

(18) Tiftikçi: Tiftik alıp satanlara denir.

(19) Timurcu: Türkçede دوزجی demürçi veya دمیجی demircinin diğer bir telâffuz şeklidir. Demiri işliyerek muhtelif âlet ve edevat yapanlara denir.

(20) Çilingir: Türkçedir. Kilit, anahtar ve bunlara benzer demirciliğin ince işlerini yapan sanatkârlara denir.

(21) Kassâb: Arapça kasb قصب dan yapılmıştır. Kasap deriz. Kasaplık hayvanları kesip etini satan anlamındadır. Bugün kasaplık hayvan-

Etmekciyân		Çıkrıkciyân (22)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
14	8	8	2
	Para		Para
	112		16
Dühancıyân (23)		İğciyân (24)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
76	5	13	1
	Para		Para
	380		13
Sarracân (25)		Kalayciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
21	4	40	4
	Para		Para
	84		160
Bakırcıyân		Na'lçeciyan	
Adet	Fi. Para	نالیچیان (26)	
12	8	Adet	Fi. Para
	Para	12	2
	96		Para
			24
Mumciyân		Börekciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
5	5	14	5
	Para		Para
	25		70

lar mezbahada kesildiğinden kasaplar sadece et satarlar.

(22) Çıkrıkçı: Türkçedir, eskiden dokumacılık araçlarından çıkrık, tezgâh vesaireyi yapan bir çeşit marangoz ve doğramacılara denirdi.

(23) Dühancı: Arapça (Dühan), tütün demektir. Eskiden okka hesabıyla serbest tütün satan dükkânlar vardı. Bunlara denirdi.

(24) İğci: Türkçedir. Dokumacı levazımından (İğ) veya (İği) dediğimiz yün veya pamuğu eğirmeğe, kıvrıp bükmeğe mahsus âleti yapan ve satan kimseye denirdi.

(25) Sarrac: Aslı Arapça (Serc سرج) den yapılmıştır. Eğer vesair at takımı yapan sanatkâra denir. Bundan başka, meşin ve sahtiyan üzerine ipek ve sırma işliyerek muhtelif malzeme yapan kimselere de bu ünvan verilir.

(26) Na'lçeci: Kundura ve çizmelerin altına, ziyade dayanması için çakılan ve halk arasında (Nalça نالچه) denilen demir parçasını yapan ve satan kimse demektir. Na'lçe, Arapça (نعل Na'l) kelimesinin Farsça küçültülmüşüdür.

Pirinçiyân (27)		Helvaciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
4	2	18	4
	Para		Para
	8		72
Semerciyân		Berberân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
30	4	56	2
	Para		Para
	120		112
Keçeciyân		Kahvehane	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
25	3	16	4
	Para		Para
	75		64
Tahmisân (28)		Desticiyân (29)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
7	2	7	6
	Para		Para
	14		42
Değirmenciyân		Hammalân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
12	10	28	2
	Para		Para
	120		56
Teraziciyân (30)		Leblebiciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
13	1	11	5
	Para		Para
	13		55

Balıkçı ve zeytunciyân		Dökmeciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
14	4	3	4
	Para		Para
	56		12
Saçakciyân		Kürkciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
4	4	18	3
	Para		Para
	16		54
Kalpakciyân		Takyeciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
6	4	8	2
	Para		Para
	24		16
Yorganciyân		Bezirciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
4	3	3	5
	Para		Para
	12		15
Tekneciyân (31)		Gönciyân	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
82	3	9	4
	Para		Para
	246		36
Kazılıciyân (32)		Palasciyân (33)	
Adet	F. Para	Adet	Fi. Para
11	2	22	1
	Para		Para
	22		22
Çarkciyân		Abacıyân (34)	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
4	1	7	5
	Para		Para
	4		35

(27) Pirinççi: Bakırla kalayı karıştırarak muhtelif eşya yapan ve dökten sanatkâr.

(28) Tahmisân : تحمیس : Arapçadır, تحمیس ve تحمیس şeklinde iki türlü yazılabilir. Hazır, kavrulmuş ve döğülmüş kahve satılan mahal demektir.

(29) Destici: Topraktan yapılmış desti, küp, çömlek, ibrik vesaire satanlara denir. Ş. Sami, bu kelimenin Farsça olduğunu ve Türkçede zebanzed olarak تستی (Testi) denildiğini yazar (Bak: Kamûs u Türkî, Desti maddesi).

(30) Terazici: Terazî ve kantar dediğimiz tartı araçlarıyla çarşı ve pazarlarda dolaşarak getiricilerin yiyecek vesair maddelerini tartan kimeselere denir. Diğer bir adı da Kantarcıdır. Türkçede terazi denilen bu kelime Farsçada (ترازوی Terazü) diye yazılır.

(31) Tekneci: Tuz, çıra, kömür, hayvan yemi gibi maddeleri satanlara denir.

(32) Kazılıcı: Kıldan hayvanlar için yem torbası, gebre, kolan ve çul dokuyup satanlara denir. Hususiyle eskiden kılı eğerip bükenlere bu ad verilir.

(33) Palasçı: Farsçadır. (پالاس Palas) yani çul, çuval gibi kaba ve eski eşya satana denir.

(34) Abacı: Arapça (أبا Aba) denilen bir nevi kaba yün kumaşı satan esnaf demektir. Dokuyanlara da denir.

Dellâllar (Tellâllar)		Esnâf-ı dülgarân		Urgancılar hanı		Zağferan hanı	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	derununda oda		derununda oda	
21	2	72	4	Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para
	Para		Para	30	10	37	6
	42		288		Para		Para
Kirecciyân		Sıvacıyân			300		222
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Çengel hanı		Kapan (35) hanı	
2	5	14	4	derununda oda		Kârbânsarayı	
	Para		Para	Adet	Fi. Para	Fi. Para	
	10		56	26	8		6
Taşcıyân		Çubukcıyân			Para		
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para		208		
29	4	27	2	Karaman hanı		Abacılar hanı	
	Para		Para	Kârbânsarayı		Kârbânsarayı	
	116		54	Fi.	Para	Fi.	Para
Hasırcıyân		Esnâf-ı bostancıyân			3		3
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Hacıböcek hanı		Sarı Kadioğlu hanı	
3	1	91	4	Kârbânsarayı		Kârbânsarayı	
	Para		Para	Fi.	Para	Fi.	Para
	3		393		3		4
Na'lbend		Kurşuncu		Kalecik hanı		Allemkallem hanı	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Fi.	Para	Fi.	Para
44	3	1	5		3		2
	Para		Para	Ağazade hanı		Keçeciler hanı	
	132		5	Fi.	Para	Fi.	Para
Şengül hamamı		Hasan Paşa hamamı			3		2
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Pirinç hanı		Muslı Paşaoğlu hanı	
1	6	1	12	Fi.	Para	Fi.	Para
	Para		Para		4		3
	6		12	Tahtakal'a hanı		Nalband İbrahim	
Karacabey Hamamı		Hınacıyân		Fi.	Para	Ağa hanı	
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para		2	Fi.	Para
1	12	4	2				2
	Para		Para	Tahtacı hanı		Kederzade hanı	
	12		8	Fi.	Para	Fi.	Para
Basdırmacıyân		Enfiyeci			2		4
Adet	Fi. Para	Adet	Fi. Para	Suluhan			
18	3	1	3	Fi.	Para		
	Para		Para				
	54		3				4
Sebzeciyân		Kurşunlu han					
Adet	Fi. Para	derununda mağaza					
30	1	Adet	Fi. Para				
	Para	22	10				
	30		Para				
			220				

(35) Kapan: Aslı Arapça (قَبَان Kabban) dır. Büyük terazi demektir. Bu terazinin bulunduğu hana da (Kapan hanı) denilir. Bir şehir veya kasabaya gelen mallar eskiden topluca bu handa tartılırdı.

Zikrolunan ecnâs-ı esnaf vesaire mübaşiri marifeti ve marifet-i şer' ve cümle marifetiyle al'el-infirad sebt-i defter clunduktan sonra huzûr-ı şer'de mün'akid olan mecliste ta'dil ve tesviye şürûtu üzere beher neferine hadd-i lâyıkı veçhile cümle marifeti ile rûsûm-ı ihtisab vaz' olundukta b'it-terahi cümle esnafın yevmiyelerinden beher gün itasını müteahhid oldukları resm-i ihtisab yekûnu = yevmiye: 280.

Bir sene-i kâmile hitamında zikrolunan yevmiyenin yekûnu: 100800.

Medine-i Ankara'da rûz-ı kasım tekarrüb eyledikte evlerde basdırma zahiresi (36) ittihaz olunmak mütearif olduğundan şehri mezkûreye gelen etlik kara sığırlarının (37) beherinden resm-i ihtisâb-ı kadîm dörder para alınagelüb bu husus için dahi ne münasib ise vaz' ve tâyini re'y-i âliye menuttur.

Ve yine mezkûreye Tokat ve Kastamonu ve Kayseri'ye ve mahâl-i sâireden li-ecl-it-ticare tevarüd iden kârbân hamulelerinin beher yükünden emtiyasına göre resm-i ihtisab vaz' ve ahz olunmak re'y-i âliye menut olub ve zikrolunan rûsûmatın ahz ve tahsili irade-i seniyye teâllukuna menuttur.

Medine-i Ankara'ya âyende ve revende vukuunda tezkireleri yoklanub beher nefer yolcudan alınması her kaç para münasib görülür ise re'y-i âliye menuttur.

Dersaadette olduğu misillü beher top cenâs-ı emtiaya kıymet kat' ve mahall-i

(36) Zahire: Genel olarak yiyecek maddelerine denir. Arapçadır ve ذخیره şeklinde yazılır.

(37) Kara sığırı: Halk dilinde öküz, inek, tosun, dana dediğimiz bakariye sınıfındaki hayvanlara denir. Bundan tefrik için mandaya da (Susığırı) denmiştir.

aharda rûsûm-ı tamga alınmamış ise ihtisab vaz' olunub kırkar paradan birer para alınmak üzere tamgay-ı ihtisab resmî.

Medine-i mezkûreye vürud idecek hab tab ve kömür yüklerinin beherinden para ve arabalarla gelecek ecnâs-ı kereste ve kömür arabalarının beherinden birer mikdar ihtisaba para alınması re'y-i âliye menuttur.

Reâyâda gerdek vukuunda a'lâ ve evsat ve ednâ itibariyle resm-i arusiyye (38) nâmiyle birer mikdar meblağ alınmak re'y-i âliye menuttur.

Zikrolunan muayyen yevmiyeden mâadâ ezmine-i muhtelifede vuku' buldukça rûsûm-ı ihtisab alınması karardâde kılınan şeyler altı esamilerde zıkr ve beyân olunmuştur. Bâki olbabda emr ü fermau re'y-i âliye menuttur."

Bu vesikayı okuyanlar, 17. yüzyıldaki İstanbul esnafından ve her esnafın rivayete dayanan pirlerinden uzun uzadıya bahseden büyük seyyahımız Evliya Çelebimizi (39) her halde hatırlıyacaktırlar. Her ne kadar, kelimenin asılları ister Arapça, isterse Farsça olsun, Farsça gramer kaidesine göre ve (ان an veya ين yan) çoğul eki eklemek suretiyle esnaf adlarının (Habbazân, Muýtâbân...) gibi çoğul halinde kullanılması, eski Osmanlı gramerine uygun gelmekte ise de, gerek Evliya Çelebi'de, gerekse yukarıki metinde görülen (Kuyumcu, Dikici, İğci...) gibi aslı Türkçe olan esnaf adlarının da aynı kaideye uyularak (Kuyumciyân, Dikiciyân, İğciyân...) tarzında ifade edilmesi ve yazılması cidden gariptir. Ancak, bunun eski bir geleneğe dayandığında şüphe edilemez.

(38) Resm-i arûs: Gelin vergisi demektir. Eskiden, evlenecek reayanın vermekle mükellef tutuldukları bir nevi vergi idi.

(39) Bakınız: Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. Cilt: 1, s.: 535-591.